

gebreide beteekenis; en ook bij ons zijn er bij koop en verkoop, bij het polderbestuur, bij 't gebruik van den publieken weg, en zooveel meer, nog steeds allerlei gewoonten geldig, die bijna op gelijken voet als het beschreven recht binden, en zelfs in de rechtspraak in meer dan één land van het Westen, nog steeds zekere geldigheid erlangen.

Deze gewoonterechten danken hun oorsprong eenerzijds aan de onafwijsbare behoefte, om bij tusschen partijen gedurig terugkeerende geschillen, zich aan beiderzijds aangegane afspraak te houden, en anderzijds aan het zich van zelf aanbiedend karakter van die regeling, gelijk dit uit den aard van het land, den aard van het volk en de soort van de zaak, die in geding komt, schier vanzelf volgt. Het opkomen van zulk gewoonterecht vloeit van zelf voort uit de verplichtingen, waaronder men komt, door met anderen saam te leven op den zelfden bodem, onder gelijk klimaat, met gelijke verkeersmiddelen, onder den zelfden muntslag, in gelijk bedrijf of onder gelijken samenhang tusschen de verschillende bedrijven. Uit deze eerste noodzakelijkheid komt vanzelf de tweede op, om zich tegen gestadige twist en vuistgevecht een waarborg te scheppen, eerst in doeltreffende afspraak, en al spoedig om, waar gelijksoortige afspraak allengs in breeder kring veld wint, deze afspraak als van zelf sprekend te doen gelden, iets wat dan het maken van een eigen afspraak overbodig doet worden. Dit gewoonterecht is dan uit den nood geboren, door allerlei invloed oefenende omstandigheden bepaald, door het rechtsbesef allengs geijkt, en ten slotte door het gezag der oudheid, der algemeenheid, en der doeltreffendheid tot *onbeschreven* recht verheven. Een onbeschreven gewoonterecht, dat voor het besef van wie er zich aan te onderwerpen heeft, niet zelden als *adat* een onvergelijklijk veel heiliger karakter draagt, dan een bij aanplakking uitgevaardigde ordonnantie van de Overheid. Van de zede blijft intusschen het gewoonterecht principieel verschillend. Het gewoonterecht toch oefent rechtstreeks dwingend gezag uit bij 't aanleggen van elken partijen bindenden band, de volkszedes daarentegen is het uitkomen van een allengs aangroeiende wilsmacht in het vrije leven. Het onderscheid tusschen recht en zedelijkheid blijft altijd, dat het recht ons een *vreemden* hooger wil oplegt, terwijl de zedelijkheid uit onzen *eigen* wil opkomend, zich aan Gods wil conformeert. Het *gewoonterecht* eischt onderwerping, ook al komt al wat in ons is, er tegen op, de volkszedes kan alleen